

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано сучасний стан розвитку системи вищої освіти, та управління вищими навчальними закладами, розглянуто проблеми кількісних і якісних параметрів надання освітніх послуг, їх роль у покращенні економічного стану ВН. Обґрунтовано, що необхідно інтегрувати вищі навчальні заклади в систему державного управління регіонального розвитку. Це дозволить українській вищій школі швидше адаптуватися до ринкових умов господарювання. У зв'язку з цим запропоновано удосконалити систему державного управління регіональним розвитком через механізм державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів, який полягає в регуляції діяльності ВНЗ, відповідно до умов і потреб регіональної економіки і прямої участі ВНЗ у рішенні усіх невідкладних проблем регіону. Такий механізм дозволить ефективніше формувати державне замовлення на підготовку фахівців відповідно до потреб регіону і інтегрувати регіональну систему вищої освіти до регіонального ринку праці.

Ключові слова: вищий навчальний заклад; державне регулювання; концепція, органи державної влади; освітні послуги; управління.

Постановка проблеми. Досліджуючи західну модель управління вищими навчальними закладами, що базується на ідеї підприємницького університету, у контексті можливості її адаптації до українських умов, слід зазначити, що введення в систему управління сферою вищою освітою терміна «підприємницький університет» не є спробою ототожнення ВНЗ з ринковим виробничим або торговельним підприємством, оскільки основний економічний зміст цього терміна полягає в можливості переходу до альтернативної парадигми організації й управління розвитком університету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теорії освітнього розвитку зробили зарубіжні і вітчизняні вчені, серед яких М. Я. Матвійв, І. В. Іванова, Л. М. Карамушка, М. Ніязова, О. Кратт, Б. Корольова, С. О. Мамонтов, Т. Є. Оболенська, Н. М. Ушакова, Є. М. Хриков та інші. Однак у проведених досліджень сьогодні в наукових колах немає чітко окресленого підходу щодо визначення наукових засад і напрямів державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів в умовах системних зрушень і недостатнього фінансування.

Метою статті є проаналізувати наявні напрями державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів України.

Виклад основного матеріалу. Створення регіональних університетських комплексів, орієнтованих у своїй функціональній діяльності на активну участь у вирішенні проблеми модернізації вищої школи, безпосередньо кореспондується із системою найважливіших методологічних принципів удосконалення системи управління вищою освітою в контексті нової парадигми, до найбільш важливих з яких належать такі:

- єдність навчального, наукового й інноваційного процесів у взаємозв'язку з економічною й соціальною сферами;
- безперервність освітнього процесу і взаємозв'язок освітніх програм різних рівнів, у тому числі з метою скорочення термінів їх освоєння;
- інноваційна спрямованість діяльності від проведення фундаментальних наукових досліджень до тиражування й передачі в практику наукоємних технологій, у тому числі освітніх;
- організаційна, навчально-методична, наукова й інформаційна взаємодія між усіма підрозділами університетського комплексу, рівність і врахування їх інтересів (рис. 1).

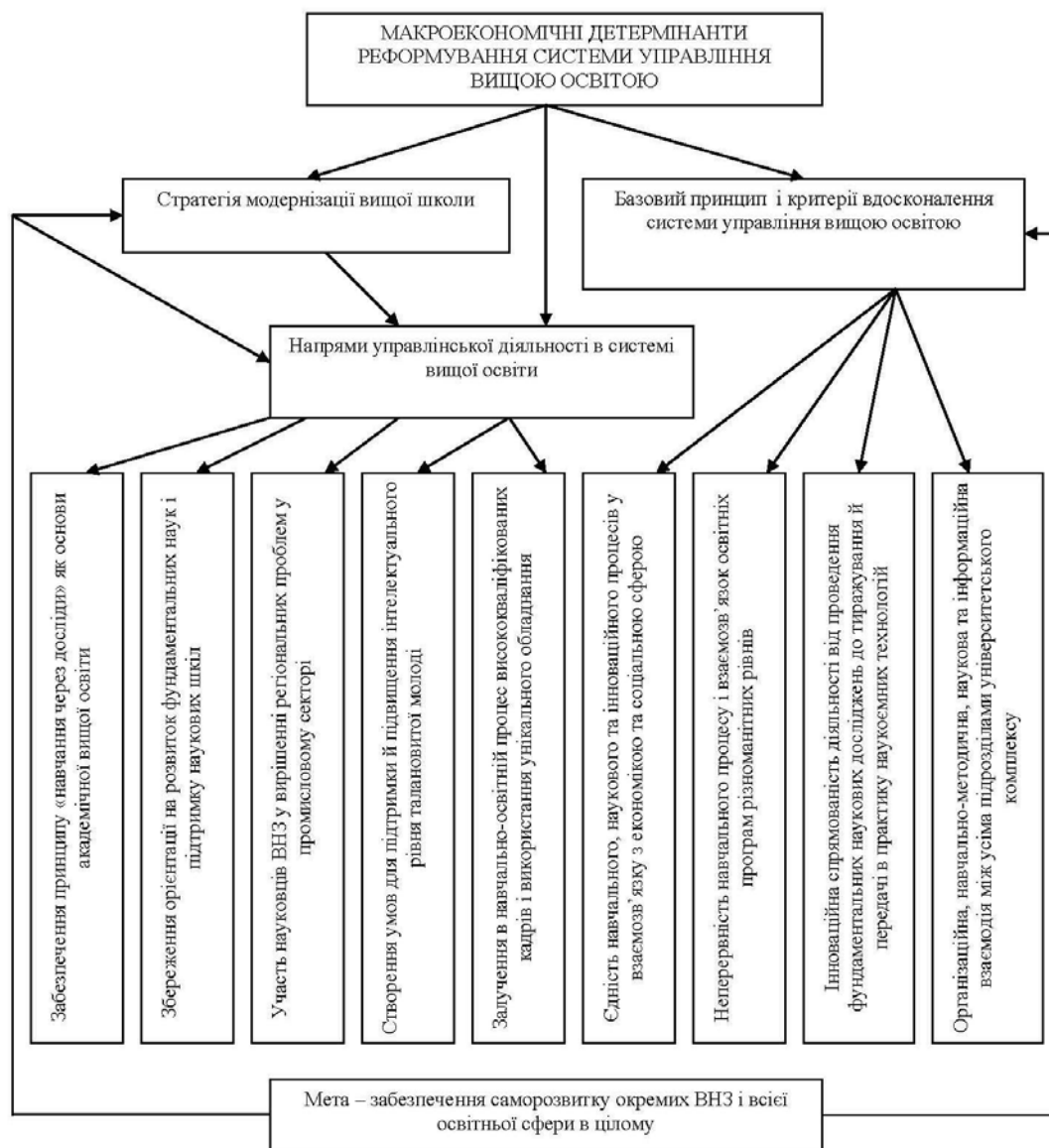

Рис. 1. Принципи, критерії та напрями модернізації державного управління системою вищої освіти в контексті державного регулювання діяльності вищих навчальних закладів

Формування освітньої системи і становлення адекватного макроекономічним трансформаціям ринку освітніх послуг в Україні поставили перед суб'єктами управління системою вищої освіти ряд проблем, пов'язаних з адаптацією до тяжких конкурентних умов, і зумовили необхідність переходу до освітніх структур підприємницького типу.

Це, у свою чергу, зумовлює необхідність формування нового організаційно-економічного механізму функціонування як окремих об'єктів системи вищої освіти (ВНЗ), так і всієї системи вищої освіти, а також адекватних цим трансформаціям нових підходів до оцінювання ефективності їх діяльності.

У наведеному нами на рис. 1 контексті економічний зміст нового підходу до управління системою вищих навчальних закладів полягає в тому, що нові управлінські технології мають бути орієнтовані, перш за все, на функціонування ВНЗ як відносно відокремленої системи, що саморозвивається, коли розрахунок на необмежене фінансування освітньої й наукової діяльності вищих навчальних закладів з державного

бюджету замінюється стратегією їх активного саморозвитку за рахунок різних фінансових джерел (у тому числі державних).

Для вирішення цієї проблеми необхідне вдосконалення внутрішньовузівського устрою та механізмів управління вищими навчальними закладами, тобто вдосконалення як організаційної структури функціонального середовища діяльності ВНЗ, так і системи управління ВНЗ у цілому.

В умовах розвитку української економіки функціональне середовище ВНЗ як елементів системи вищої освіти формується під впливом цілого комплексу чинників зовнішнього середовища й визначається через низку факторів, таких як: конкретна територія, де функціонують ВНЗ; науково-освітні системи світового, державного й регіонального рівнів; регіональний соціум, що включає муніципальні підсистеми.

Схематично різноманітність зовнішнього впливу на формування функціонального середовища вищих навчальних закладів, включаючи взаємодію із зарубіжним співтовариством, подано на рис. 2.

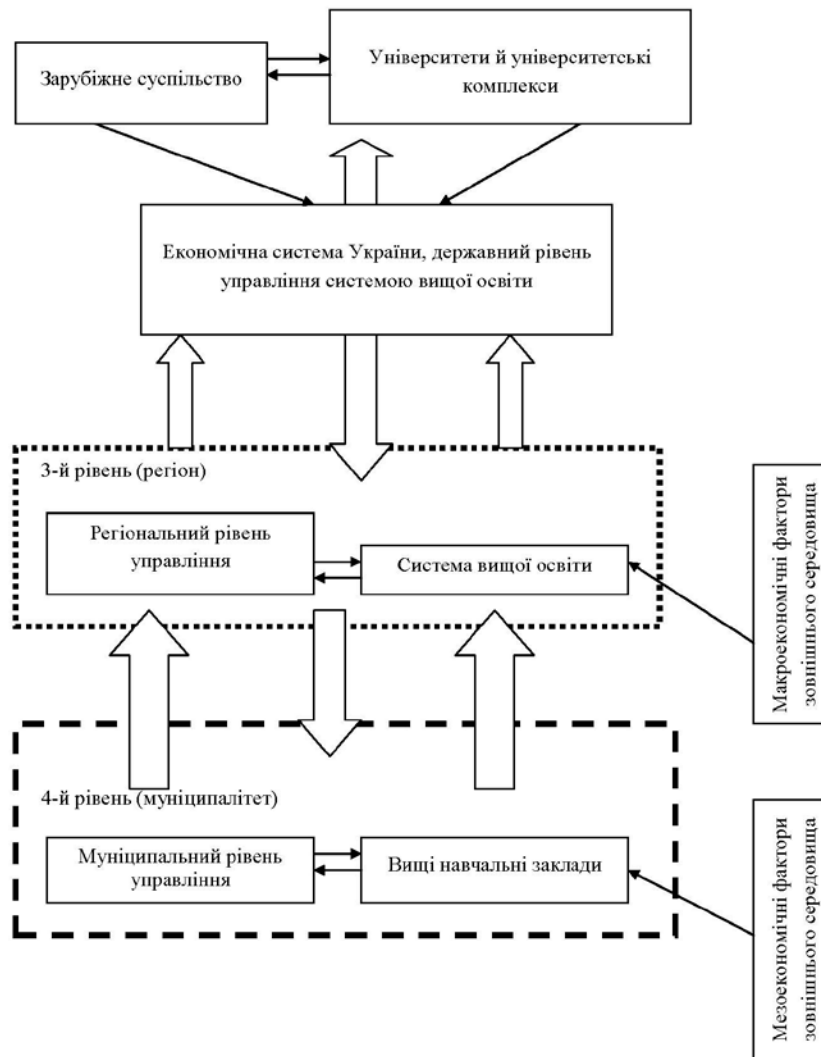

Рис. 2. Модель структурно-функціональної взаємодії системи вищої освіти із зовнішнім середовищем

Значущість окремих взаємодій, (як формальних, так і неформальних) рис. 2. визначається конкретними історичним, соціокультурними, соціально-економічними особливостями місця розташування ВНЗ як функціонального елементу системи вищої освіти, з одного боку, і його внутрішнім потенціалом – з іншого. При цьому слід зазначити, що характерною особливістю регіональних науково-освітніх комплексів є те, що вони на кожному ієрархічному рівні, а також у чотирьох зрізах: освітньому, науковому, соціокультурному і господарському – мають важливі зв'язки з відповідними територіальними сферами і при цьому не є повною мірою самодостатніми в межах цих кордонів.

Взаємодіючи із зовнішнім середовищем, ВНЗ реалізують певні функції, частка яких відповідає функціям вищої освіти як суспільного інституту, таким як: формування професійно-кваліфікаційного складу населення тієї або іншої території; формування споживчих стандартів населення регіону; формування освітніх співтовариств і їх відтворення; установка освітнім співтовариствам прийнятних правових і політичних цінностей і норм, способів участі в патріотичному житті тощо.

Водночас ВНЗ як основний елемент системи вищої освіти є суб'єктом, що здійснює соціально-економічні функції, як і система освіти в цілому. При цьому

особливості реалізації цих функцій залежать від типу ВНЗ, конкретно-історичних умов його діяльності, найближчого соціально-економічного й культурного оточення.

Останнє пояснюється тим фактом, що з погляду конкретного вищого навчального закладу особливе значення має усвідомлення виконуваної ними соціально-економічної ролі у власному регіоні.

Крім того, на сьогодні у зв'язку з радикальними змінами соціокультурного контексту розвитку вищої освіти виникла необхідність глибокого осмислення нових підходів до професійної підготовки і професійного становлення особи, розвитку людського капіталу.

Вкладення в людський капітал, за наявними оцінками експертів розвинених країн, набагато ефективніше, ніж інвестиції в основні фонди. Впродовж останнього десятиліття в США норми віддачі вищої освіти становили 8-12 %, тоді як середня норма прибутку реального капіталу – близько 4 % [4, с. 192].

Управлінці й учені розвинених країн вважають видатки на освіту разом з охороною здоров'я основним видом інвестицій в розвиток суспільної економіки. Особливо важливими при цьому є організація і зміст стратегічного управління в освіті, галузі, що моделює майбутнє країни.

Десять років знадобилося органам законодавчої й виконавчої влади України для усвідомлення того, що поступальний розвиток країни неможливий без розвитку реального виробництва всіх рівнів і формування якісно нового людського капіталу, що безпосередньо залежить від організації і змісту сфери вищої освіти.

У СРСР існувало централізоване державне управління системою освіти, коли держава повністю фінансувала й контролювала організацію та зміст освітніх процесів. Саме це визначало її особливість і відокремленість у світовому освітньому просторі [2].

Перелічені зміни в політичній сфері й українській економіці виявилися у сфері освіти найбільш суперечливо. З одного боку, її модернізація почалася раніше, ніж в інших галузях господарства, оскільки вже в кінці 1980-х рр. науково-педагогічна громадськість виробила основні принципи й напрями перетворень, а саме: демократизація, забезпечення різноманітності, врахування національних особливостей розвивального характеру навчання.

Саме завдяки цьому система вищої освіти досить швидко перебудувала структуру підготовки фахівців, і проблема кадрового «голоду» на «ринковоорієнтовані» трудові ресурси середини 1990-х рр. була оперативно знята.

З іншого боку, підходи, сформульовані «зсередини» системи, практично не торкнулися організаційно-економічних основ її функціонування. Їх реалізація не могла здійснитися без надання освітнім установам господарської самостійності.

Вирішення цих питань вимагає, перш за все, реорганізації та зміни статусу «управлінської надбудови», оскільки реформа у сфері освіти за останні десять років – це безперервна боротьба між передовою педагогічною громадськістю, її союзниками у владі й чиновниками, що не бажають втратити свої повноваження і змінюватися разом із часом.

Урядом України за цей час було ухвалено більше ніж 170 нових постанов і розпоряджень, орієнтованих на послідовне реформування сфери освіти (перш за все, вищої) і науки».

У зв'язку із цим слід зазначити широке поширення терміна «економія освітніх послуг», тлумачення якого містить можливість економічної оцінки функціонування сфери вищої освіти в цілому і окремих її суб'єктів, зокрема, тобто послідовну й адекватну інтеграцію цього сектора в систему економічних зв'язків макро- і мезорівня національної економіки.

Так, зокрема, в позначеному контексті слід враховувати, що з 1990-х рр. вищі навчальні заклади державної форми власності фінансуються, в основному за статтями заробітної плати і стипендіями студентів. Таке різке скорочення фінансування спричинило прямий відлив кадрів з освітніх та наукових установ і, отже, безробіття їх фахівців. У 1990-х рр. виїхали за кордон 30 %, припинили займатися науковою й педагогічною діяльністю – більше ніж 40 % наукових і педагогічних працівників [3, с. 140].

Фінансовий стан галузі освіти і науки безпосередньо позначився на якості навчання та наукових досліджень. Минулі роки в Україні характеризувалися показниками, що значно відстають від макроекономічної динаміки,

але останнім часом намітився помітний прогрес у державній політиці у сфері освіти.

Однією із серйозних проблем у сфері освіти є розрив між емпіричними дослідженнями учених і трансформаційними економічними перетвореннями, що реально відбуваються, оскільки була зруйнована колишня та не створена адекватна система зв'язків між наукою, освітою і практикою, що зумовило інституційний розрив дослідницьких і викладацьких сфер.

Матеріальні стимули є незначними, що ініціює участь фахівців у господарських договорах з комерційними структурами. Через відсутність інституційних перспектив, «розмитості» кадрового складу й фінансової нестійкості дослідницьким структурам непросто отримати молодих учених випускників престижних ВНЗ: тільки 5 % молодих людей, які закінчили ВНЗ, займаються надалі науковою діяльністю.

У цій ситуації наука дійшла до того, що окремі вчені почали формувати навколо себе тимчасові творчі колективи для виконання конкретних замовлень, (як державних, так і комерційних). При цьому через відсутність системи творчого обміну досягнутими результатами традицією став винахід «власного» велосипеда та концентрація зусиль виключно на практичних завданнях власного виробництва й бюджету [1, с. 27].

У таких умовах освіта багато в чому перетворилася на навчання за змішаними марксистськими і ліберально-ринковими стандартами, що загострило проблему якості підготовки фахівців нових спеціальностей. Середній рівень подібних освітніх послуг далекий від українських і світових освітніх стандартів і не може забезпечити підготовку фахівців, що відповідала б рівню розвитку сучасної світової економіки. Причини цього полягають у такому:

- брак кваліфікованих кадрів викладачів;
- невідповідність теорії і практики сучасного бізнесу;
- відсутність засобів і мотивації системної перепідготовки персоналу;
- нездатність персоналу до перенавчання.

Зіткнувшись з дефіцитом грамотних теоретиків, молоді й викладачів-практиків, лише небагато ВНЗ країни (в основному класичні університети), зберігши навчально-методичну базу, здатні закласти основи фундаментальної університетської освіти. Випускники саме цих ВНЗ затребувані сьогодні великими українськими компаніями й аспірантурами західних університетів.

Для нових класичних університетів (у тому числі регіональних) і спеціалізованих інститутів, що виникли в 1990-х рр. з обласних педагогічних інститутів і коледжів, кадрова проблема залишається практично непереборною. Рівень підготовки у сфері теорії в більшості з них часто відповідає підручникам для перших курсів. Прикладні курси на 60-70 % коментують поточні нормативні документи. При цьому ВНЗ – лідери активно формують сьогодні стандарти освіти, але можливості їх впливу на академічне середовище достатньо обмежені. З традиційних форм такого впливу (навчальні матеріали, підготовка й перепідготовка кадрів, конференції) залишився в основному зв'язок через підручники.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, незважаючи на певні позитивні тенденції й досягнення, у вищій освіті до цих пір не склалася стійка система відтворення кадрів як для практичного, так і академічного видів діяльності. Середній рівень освітніх послуг, що надають ВНЗ, як і раніше, далекий від світових стандартів і в результаті не може забезпечити підготовку фахівців і менеджерів, здатних взаємодіяти із зарубіжними партнерами та говорити з ними однією «управлінською» мовою. Програми існуючого навчання часто «зводять нанівець» саму його ідею, а низький рівень викладання знижує престиж вищої освіти в цілому. Стало очевидним, що

збереження такого стану надалі створить ризик того, що відставання України від розвиненого світу буде законсервовано й надії на його подолання не виправдані.

Тому в контексті процесів глобалізації й перспективи активізації інтеграції України у світову спільноту зростає необхідність формування державної системи освіти з урахуванням національних особливостей й накопиченого позитивного світового досвіду, оскільки саме за допомогою освіти організовується суспільне життя, забезпечується зв'язок минулого й майбутнього та реалізується практична соціалізація особи. Саме тому вища школа України – одна з небагатьох галузей, яка не лише вистояла в період реформування, а й набула свій подальшого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Марцин В. Вища школа України на шляху трансформації у європейський освітній простір / В. Марцин // Вища школа. – 2007. – № 27–35.
2. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний та зарубіжний досвід / Т. Є. Оболенська. – К. : КНЕСУ, 2001. – 208 с.
3. Огаренко В. М. Розвиток вищої школи в умовах змін ринкового середовища / В. М. Огаренко // Актуальні проблеми держ. упр. : зб. наук. пр. – Одеса : ОРИДУ НАДУ, 2004. – Вип. 3 (19). – С. 136–142.
4. Шилова В. І. Удосконалення державного регулювання ринку освітніх послуг / В. Шилова // Держава та регіони. Серія: Державне управління. – 2006. – № 4. – С. 191–194.

А. В. Ромин,

*Національний університет громадянської оборони України,
г. Харьков, Україна*

НАПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ

В данной статье анализируется текущее состояние высшего образования и управления высшими учебными заведениями, проблемы количественных и качественных параметров образовательных услуг и их роль в улучшении экономической ситуации в школе. Для развития деятельности высших учебных заведений, предлагаемых финансовой стратегии высших учебных заведений, как майор стратегического управления системой высшего образования. Предложил финансовая стратегия позволит оптимизировать бюджетное финансирование высших учебных заведений с целью дальнейшего определения основных направлений развития высшего образования, устанавливает приоритеты в развитии, создал учебные и воспитательные системы в различных регионах страны, чтобы обеспечить адекватную государственную поддержку высших учебных заведений, специалисты, необходимые для экономики государства. Исследование выявило необходимость интеграции высших учебных заведений в сфере государственного управления регионального развития. Это позволит украинской средней школе быстрее адаптироваться к рыночным условиям. Поэтому предлагается усовершенствовать систему государственного управления регионального развития через механизм государственного регулирования высшего образования, которая должна регулировать деятельность высших учебных заведений в соответствии с условиями и потребностями экономики региона и при непосредственном участии университетов в урегулировании всех нерешенных вопросов в регионе. Этот механизм позволит улучшить государственный заказ форму для специалиста, чтобы удовлетворить потребности региона и интеграции региональной системы университетского образования на региональный рынок труда.

Ключевые слова: *высшие учебные заведения; государственное регулирование; понятие; государственные органы; образовательные услуги; управление.*

DIRECTIONS STATE REGULATION OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF UKRAINE

This paper analyzes the current state of higher education and management of higher education institutions, the problems of quantitative and qualitative parameters of educational services and their role in improving the economic situation of high school.

To develop the activities of higher educational establishments offered financial strategy of higher educational establishments as a major in the strategic management of the higher education system. The proposed financial strategy will optimize budget funding of higher educational establishments to further define the main directions of development of higher education, set priorities for development has created training and educational systems in different regions of the state to provide adequate state support for higher educational establishments that train specialists necessary for the state's economy. The study identified the need to integrate higher educational establishments in state administration regional development. This will allow Ukrainian high school to adapt more quickly to the market conditions. Therefore proposed to improve the system of state administration of regional development through the mechanism of state regulation of higher education, which is to regulate the activities of higher educational establishments in accordance with the conditions and needs of the regional economy and the direct involvement of universities in resolving all outstanding issues in the region. This mechanism would allow better shape state order for the specialist to meet the needs of the region and integrate regional university system to the regional labor market.

Key words: *higher education institutions; government regulation; concept; government agencies; educational services; management.*